

JOSIP ADAMČEK: BUNE I OTPORI — SELJAČKE BUNE U HRVATSKOJ U XVII STOLJEĆU

Globus Zagreb, 1987.

J. Adamček u suradnji s J. Barbarićem, J. Kolanovićem, A. Lukinovićem i V. Šojat: *Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII stoljeću* (Grada); Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1985.

Priređivanje i objavljivanje građe o seljačkim bunama je zadatak postavljen unutar Odjela za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti i Arhiva Hrvatske. Dvije skupine građe: o nemirima na vlastelinstvu u Vukovini i na posjedima Zagrebačkog kaptola u Varaždinskim Toplicama te prvoj buni Štibrenaca tiskane su u »Arhivskim vjesnicima« (1973—77).

Godine 1985. izdata je kao poseban svezak dosad sačuvana i pronađena građana o seljačkim bunama u Banskoj Hrvatskoj 17-og stoljeća. Priređivač je zbirke dr J. Adamček u suradnji s J. Barbarićem, J. Kolanovićem, A. Lukinovićem i V. Šojat. Dokumenti su sređeni po skupinama na taj način što su kronološkim redom izbijanja poredane bune i otpori, a zatim je izložen sav nađeni materijal vezan uz određenu bunu ponovo kronološkim slijedom. Sačinjen je indeks osoba, mjesta i stvari. Prikupljena je građa unijela ispravke u dosadašnje pretpostavke o broju buna (npr. utvrđeno je da su postojale tri posavske bune, a ne dvije kao što se dosada smatralo) kao i ispravke o njihovu trajanju (npr. druga buna Štibrenaca trajala je u vremenu 1633—37, a ne 1632—36).

Na temelju prikupljene građe dr Adamček je napisao opsežnu studiju o seljačkim bunama u XVII stoljeću: »Bune i otpori« (1987). ograničivši se na teritorij Banske Hrvatske.

U prvom poglavlju, u pregledu historiografije, autor zapaža dosadašnju neznanstvenost u motivima proučavanja ove tematike. Dr Adamček konstatira npr. da kanonik Kovačević (početak XVIII st.) svojim djelima nastoji odati priznanje svojim prethodnicima u očuvanju cjeline posjeda Zagrebačkog kaptola od buntovnih kmetova. Unatoč tome, sakupljenu su građu kanonika Kovačevića koristili kasnije historičari bez preispitivanja njezine vjerodostojnosti. Takav neznanstveni pristup toj temi je pokazao Vj. Klaić upotrebljavajući taj isti materijal bez ispitivanja njezine znanstvene utemeljenosti.

Dr Adamček minuciozno prati svaku pojedinu bunu tragom sačuvanih dokumenata nastojeći tradicionalnom metodom »kako je to zapravo bilo« rekonstruirati prilike na pojedinim vlastelinstvima. Istražuje naseljenost, često se služeći i tabelarnim prikazima, zatim strukturu rente, njezine modifikacije i varijacije ovisno o naravi gospodarskog života na određenom vlastelinstvu, odnos radne, naturalne i novčane rente kroz stoljeća, npr. u analizi štibrenskih i sisačkih buna polazi od XIV st. i dr.

Analiza dr Adamčeka pokazuje da područje Banske Hrvatske nije imalo ravnomjeran razvoj. U dijelovima je Banske Hrvatske neprekinuto tekao razvojni proces uklopljen u srednjoevropski tok. Već se u XVI st. javljaju elementi refeudalizacije koji se u XVII st. očituje u radnoj renti kao glavnom dijelu feudalne rente uzrokovane povećanjem alodijalne proizvodnje. Dijelovi izloženi turskim provalama bivali su u XVI st. potpuno opustošeni pa tek slabiji intenzitet turskih provala u XVII st. omogućuju povrat priv-

rednog života u te krajeve. Da bi se privuklo da ponovno naseli opustošena područja, davane su stanovništvu znatne olakšice u feudalnim podavanjima. Nakon privrednog oporavka pokušaji povećanja feudalnih tereta, prvenstveno tlake, postali su osnovni uzrok seljačkih buna XVII st. Takvoj ocjeni se suprotstavljala dr N. Klaić koja uzrok nalazi u težnji seljaka-vojnika da postignu položaj slobodnih krajišnika. Po dr Adamčeku izvori to ni u čemu ne podržavaju. Samo dio zahtjeva sisačkih podložnika traži položaj zemaljskih vojnika, a tek jednom se iznosi zahtjev da postanu krajišnici. Dakle, postoje nesuglasice oko subjekta bune: da li su to kmetovi ili kmetovi-vojnici, a iz toga proizlazi i neslaganje oko ciljeva dizanja bune: da li je to borba za očuvanje statusa kolonista koji imaju znatne feudalne olakšice u odnosu na refeudalizirane krajeve ili borba za dobivanje statusa krajišnika. Naravno, iscrpnost prikaza buna i otpora na selu ovisi o opsegu sačuvanih primarnih izvora. Po njima su tri najveća žarišta seljačkog bunta bile štibrenske, posavske i sisačke bune (4, 5 i 6 poglavlje). Uz poštovanje različitosti svake bune — stoga ih autor i zasebno prikazuje — temeljni uzrok buna jest borba protiv »novščina« tj. novonametnutih tereta unutar procesa refeudalizacije. Pritom su se posjedi Štibre nalazili u okviru onih dijelova čiji razvoj turske progvale nisu prekinule. Njezini podložnici nisu se mirili s pogoršavanjem svojeg položaja.

Naspram uvriježenog mišljenja o potpunoj bespravnosti kmetova u feudalnoj makrostrukturi, neminovno se postavlja pitanje: kako je moguće da je izbio toliki broj buna i otpora i da su toliko dugo trajale. Dr Adamček navodi za to nekoliko razloga. Prvi je razlog izbjegavanje primjene vojne sile zbog uzimanja u obzir uloge seljaka u protuturskom obrambenom sustavu pograničnih krajeva gdje su otpori velikim dijelom i nastajali. Neprimjenjivanje oružane sile i traženje kompromisa od strane feudalne vlasti objašnjava postojanje višegodišnjih buna. Ipak osnovni uzrok pomirljivom stavu feudalnih moćnika prema svojim podložnicima dr Adamček nalazi u njihovoj spoznaji da se radi o borbi za poboljšanje položaja seljaka u strogo određenim društvenim okvirima, a ne za rušenje postojećeg sustava.

Monografija dra Adamčeka ruši i predodžbu o neukom seljaku pasivno podređenom nametnutom položaju. Zapanjuje organiziranost buna, solidarnost seljaka za njihova trajanja i istaknutost vođa koji se profiliraju kao neprikosnoveni autoriteti uspješnošću vođenja seljačkog bunta. Takav je npr. Petar Škofač u drugoj sisačkoj buni. Seljaci su pobunjenog vlastelinstva sačinjavali pobunjeničku općinu koja je preuzimala funkcije organa narodne vlasti. Održavane su skupštine na kojima su donošeni zaključci o daljnjoj borbi protiv vlastelina, birani poslanici za pregovore s feudalcima ili saborskim odnosno kraljevskim komisijama kao i seljačke deputacije kralju. Pobunjeni seljaci bili su upoznati i s pravnom procedurom i za zaštitu svojih prava uzimali pravne zastupnike. Vjerojatno najviše fascinira činjenica da je funkcioniralo ubiranje vlastitog poreza za vlastite potrebe. Ipak, zaključuje dr Adamček istaknuta načela najvećih buna XVII stoljeća ne mogu se usporediti s postavljenim ciljevima bune 1573.

Valja dodati da se po analizi buna nameće zaključak da se seljaci nisu osjećali bespomoćno u svojim nastojanjima. Čini se da pojam kralja kao pravednog vladara koji štiti sve svoje podanike nije bio pomućen. Tako Štibrenci u svojoj drugoj buni šalju kralju pet seljačkih deputacija i odbijaju bilo kakve pregovore do povratka deputacija (koje su, usput rečeno, također

bile pod kraljevskom zaštitom) s odgovorom njihovog vrhovnog zaštitnika. Značajna je uloga bana — posebice bana Nikole Zrinskoga — čelnog čovjeka saborske i kraljevske komisije za umirivanje posavske i sisačke bune i protivnika nasilnog gušenja buna. Ovo su tek naznačene komponente koje izrastaju iz studije dr Adamčeka i odstupaju od uobičajene slike »crno-bijelog« feudalnog svijeta. Ipak, valja reći, da su se bune i otpori XVII stoljeća većinom koončavali prihvaćanjem feudalnih zahtjeva.

U posebnoj (7) poglavlju autor kazuje o bunama o kojima je sačuvan tek pokojni dokument. S obzirom da se zbivaju na kolonizacijskom području vjerojatno je isti i njihov uzrok, ali se zbog oskudnosti građe ne može odrediti ni opseg niti značenje tih buna. Buna podrazumijeva oružanu borbu seljaka za svoje pravice, ali njihovo nemirenje sa sve većim opterećenjima moglo se izražavati i pasivnim oblicima borbe čiji je najjednostavniji vid: davanje što slabijih usluga ili proizvoda. Uskraćivanje podavanja autor kvalificira kao otpor te u posebnim poglavljima (9, 10, 13) prikazuje otpore povećanju tlake, nametanju crkvene desetine ili poreza.

Područje Hrvatskog Zagorja (8. poglavlje) specifično je po tome što je na njemu i u XVII stoljeću u redovima seljaka i među feudalcima očuvan spomen na najveće bune XVI stoljeća. Iz navedenog razloga postojeće mjere feudalne predostrožnosti nisu mogle spriječiti stvaranje ogorčenja izazvanog teškim teretom refeudalizacije i zloupotrebama pojedinih vlastelina. Zanimljiva je na tom području i pojava pretvaranja »lova na vještice« u seljačke bune.

Sasvim specifična situacija nastala je na posjedima Zagrebačke biskupije u Križevačkoj županiji (11) opustjelim tijekom turskih nadiranja koji se početkom XVII stoljeća koloniziraju prebjezima iz Turskog carstva. Blizina je Vojne krajine produžavala otpore protiv nameta većih od prvotno prihvaćenih prilikom naseljavanja. Dok su vojne vlasti pružale zaštitu prebjezima i katoličke i pravoslavne vjeroispovjesti, biskupija nije bila u mogućnosti nametnuti svoju jurisdikciju. Tek prelaskom vojne sile na stranu feudalnih gospodara, seljacima nije preostalo nego pokoravanje.

U zasebnoj dijelu (3. poglavlje) autor je prikazao bune stanovnika gradova i trgovišta za povrat slobodina koje su im feudanci u XVI stoljeću ograničili nastojeći im nametnuti podložnički status. Otop i bune purgera protiv ukmećivanja tumačili su feudanci kao izraz bunta dobivajući time, naravno, moralno pravo na njihovo gušenje.

Studiju o bunama i otporima XVII st. u Banskoj Hrvatskoj dr Adamček zaključuje XIII poglavljem u kojem sistematizirano iznosi njihove osnovne značajke. Unutar ovog konteksta dr Adamček ukratko daje prikaz buna u Vojnoj krajini.

Danja Silović

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 22

ZAGREB

1989.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 22

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ DAMIR, prof. Strossmayerova 2 — 55425 Davor
ANDREIS MLADEN, Socijalističke revolucije 42 — Zagreb
ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zajčeva 31 — Zagreb
BERTOŠA SLAVEN, student Filozofski fakultet — Zagreb
BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
BRANDT dr. MIROSLAV, Socijalističke revolucije 73 — Zagreb
BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet — Zagreb
CRNKOVIĆ GORAN, prof. Maršala Tita 170 — Opatija
ČORALIĆ LOVORKA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
GRGIN BORISLAV, prof. Baštijanova 54 — Zagreb
IVELJIĆ ISKRA, prof. Ilica 165 — Zagreb
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
KOLAR-DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet — Zagreb
KRIVOKAPIĆ mr. GORDANA, Institut za istoriju radničkog pokreta — Beograd
LAUŠIĆ dr. ANTE, Centar za istraživanje naroda i narodnosti — Zagreb
MATKOVIĆ STJEPAN, Šubićeva 3 — Zagreb
OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
RICHTER ŽELJKA, prof. Povijesni muzej Hrvatske — Zagreb
STRČIĆ PETAR, Arhiv Hrvatske — Zagreb
ŠILOVIĆ DANJA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
ŠVAB mr. MLADEN, Leksikografski zavod »M. Krleža« — Zagreb
VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
ŽIVKOVIĆ mr. DANIELA, Sveučilišna i nacionalna biblioteka — Zagreb
